

Recenze knihy Lukáš Linek (ed.): *Voliči a volby 2010*

Praha, Sociologické nakladatelství, 2012, 256 s.

Michal Nový

Vysoko nastavená laťka

Když koncem roku 2007 vyšla publikace *Voliči a volby 2006* od Tomáše Lebedy a jeho kolegů ze Sociologického ústavu AV ČR, vzbudila poměrně silný ohlas. A veskrze pozitivní, poněvadž přinesla jednu z prvních, opravdu komplexních studií národních voleb v České republice. Teď, po pěti letech, se objevilo pokračování – *Voliči a volby 2010*, tentokrát v režii Lukáše Linka. Samotný název již může napovědět, že tato novinka nezapře inspiraci v kostře představené vydáním, které se věnovalo volbám do Sněmovny 2006, nicméně při srovnání obou publikací lze konstatovat, že autoři knihy *Voliči a volby 2010* jsou dnes zkušenější, a tím i výstupy, které v publikaci předkládají, postoupily zase o stupeň výš. Hned na úvod proto konstatují, že kniha svým kvalitním teoreticko-metodologickým arzenálem přispívá k přiblížení české politické vědy úrovni západoevropských zemí.

V textu nejednou najdeme úsilí o demonstraci efektu socioekonomických zdrojů českých občanů na volební účast, resp. volbu konkrétní strany. Analogicky se dá tvrdit, že objem disponibilních zdrojů je klíčový i pro úroveň publikací, které zkoumají vzorce volebního chování. Asi každý politolog, kterého alespoň trochu zajímá předmětná oblast výzkumu, ví, že pro studie tohoto typu je klíčové mít k dispozici kvalitní dotazníkové šetření. Jeho zajištění obvykle představuje nákladnou položku v rozpočtu té či oné výzkumné instituce. Lukáši Linkovi a jeho spolupracovníkům se podařilo potřebné zdroje získat, a proto mohla vzniknout Česká volební studie 2010, která je zrcadlem voleb do Poslanecké sněmovny 2010. Statistické zpracování dotazníků pak tvoří obsah naprosté většiny kapitol knihy a nabízí mimořádný objem poznatků, které jsou pro oblast politického chování stěžejní. Tabulky s výstupy statistické analýzy (zejména regresní analýzy) jsou doplněny sofistikovaným výkladem a samozřejmě základním shrnutím teorie, která ospravedlňuje, proč by nás měly analyzované proměnné zajímat. Autoři jednoduše volí osvědčenou cestu, k níž se ve své podstatě nedá uvést prakticky nic špatného.

Poměrně hodně chvály přinesly úvodní slova této recenze. V následujících odstavcích se tudíž zaměřím spíše na rozporuplné záležitosti. Mou ambicí není nějak snižovat vysokou kvalitu posuzované knihy; osobně ji považuji za jeden ze zdařilejších textů domácí proveniencce. Dále uvedenou kritiku lze připodobnit situaci v motorsportu, kdy si člověk „dobírá“ vedoucí posádku, jež občas při průjezdu ostrou zatáčkou provede manévr, který nevypadá nejistěji. Ale své vedení tím neztrácí. Pokud alespoň jedna z níže uvedených kritických připomínek najde u kolektivu autorů patřičnou odezvu, může za čtyři roky vzniknout ještě hodnotnější text.

Zastavení nad jednotlivými kapitolami

V úvodní kapitole „Volební výsledky, účast a vzorce podpory politických stran“ seznamuje Lukáš Linek čtenáře s vývojem stranicko-politických aktérů mezi lety 2006–2010, mapuje nejdůležitější čísla voleb 2010 a snaží se postihnout změnu výsledků volebního klání 2010 oproti tomu předchozímu. Vrcholem první kapitoly je postihnutí voličských přesunů na individuální úrovni, které obnažují dynamiku voličů mezi dvěma volebními soutěžemi. Autor solidně akcentuje křiklavé znaky voleb 2010, kterými bylo např. téměř 19 % propadlých hlasů, vítězství – nevítežství sociální demokracie či odklon od zavedených stran.

Ve druhé kapitole, kterou osobně hodnotím jako nejvíce problematickou, se Paulína Tabery a Gabriela Šamanová zabývají vnímáním volební kampaně. Efekty volebních kampaní na voliče jsou obecně hodně nejasné a jejich text se snaží o identifikaci vlivů na příznivé nebo nepříznivé vnímání kampaně ze strany voličů. Jistým problémem, na který upozorňují i autorky, je, že tato pasáž se vlastně příliš neváže k volebnímu chování (nevysvětluje efekt kampaně na volební účast nebo na volbu strany), a proto se dá říct, že z hlediska zacílení knihy jde o poněkud cizorodý prvek. Vysvětlování individuální percepce kampaní provádějí na základě souboru determinant obsahující sociální charakteristiky respondenta, stranickou identifikaci či pocit politické efektivity, ovšem této části chybí přesvědčivé teoretické ospravedlnění, proč by vybrané faktory měly mít vliv na percepci kampaní. Namísto toho, aby se autorky snažily vystopovat mechanismus vlivu nezávisle proměnných na závisle proměnnou, se teoretická část omezuje na pouhou konceptualizaci základních pojmů. Ve světle těchto okolností lze konstatovat, že vysokou laťku, kterou publikace jako celek nastavuje, tato část bohužel překonat nedokáže. Tvůrci publikace dle mého soudu podleli módnímu trendu v české politologii, který souvisí s explozí odborných textů na téma kampaní. Bez adekvátních dat i teorie je však podobná kapitola vstupem na tenký led, což se prokazuje i v případě tohoto oddílu textu.

Ve třetí kapitole Kláry Vlachové „Volební neúčast: kdo nešel k volbám?“ se autorka snaží zodpovědět klíčovou otázku, jaké sociální skupiny se neúčastnily voleb. Vlachová rozlišuje tři typy individuálních faktorů ovlivňujících šanci na absentování (sociodemografické znaky, faktory sociální integrace, politické postoje a angažovanost). Jinými slovy, zabývá se mikro-vysvětlením volební neúčasti. Sama o sobě tato kapitola neurazí, nicméně i zde lze iniciovat několik námětů na vylepšení. Předně, Vlachová ani v nejmenším nevyčerpává pole výzkumu potenciálních mikro-faktorů a nikde neudává, proč se některým vysvětlením vyhnula. Chybí tedy zdůvodnění, proč byla zvolena právě ta vysvětlení, která byla zvolena. Navíc, členění vlivů v mých očích není úplně šťastné – především rozporuji spojení politických postojů s angažovaností do jednoho okruhu vysvětlení. Postoje jsou dány určitým vnitřním přesvědčením, zatímco angažovanost konkrétním jednáním. Jako nepříliš adekvátní hodnotím rovněž tvrzení, které lze parafrázovat tak, že další technické úpravy volební procedury by snížily náklady hlasování už jen minimálně (s. 53). Při pohledu např. na dynamiku volební účasti v Estonsku po zavedení e-hlasování si troufám tvrdit, že v budoucnu nějaká studie zpochybní autorčinu domněnku, z jejíhož uvedení jsem trochu rozpačitý. Mám za to, že přinejmenším nevychází z dat, které v kapitole představuje.

Volební participaci řeší ještě následující dvě kapitoly. Ta čtvrtá, pod níž je podepsán Lukáš Linek, má název „Volební účast mladých a její vliv na volební výsledky“. Tento oddíl se dotýká palčivého tématu ve většině demokracií, a to nízké úrovně účasti mezi mladšími voliči. Linek nejprve – a nutno říct, že obstojně – rozpracovává teoretické argumenty, proč mladí přicházejí do volebních místností v menších počtech než ti, kteří mají vyšší věk. Pracuje především se dvěma přístupy k věku, které v minulosti poměrně dobře identifikovala zahraniční literatura, tedy s efektem životního cyklu jedince a efektem kohort. Tyto efekty poté vhodným způsobem usazuje do českého prostředí. Následuje zajímavá kontrafaktuální analýza, kdy modeluje některé hypotetické situace (např. jak by se změnila účast, kdyby byla sociodemografická struktura mladých stejná jako u starších). Výstupem je, že mladí jsou „znevýhodnění“ tím, že jich méně žije v manželství, chybí jim vlastní bydlení apod. Tato pasáž je obecně velmi inspirativní a obsahově silná. Drobnou výtku snad lze směřovat k tomu, že by kapitole možná „slušelo“ obsáhlejší představení metody práce s daty, čili širší specifikace postupu, jakým autor došel k prezentovaným výsledkům.

Kontrafaktuální analýza se objevuje také v páté kapitole, kterou Lukáš Linek věnoval vlivu volební účasti na zisky jednotlivých politických stran. Autor řeší teoreticky i prakticky vysoce relevantní otázku, jak by vypadaly volební zisky politických stran v situaci odlišné úrovně volební účasti. Tato pasáž je opět postavena na solidním konceptuálním půdorysu, jenž spočívá v efektu kompozice, odvozeného ze strukturálních vysvětlení volby strany, a efektu defekce, který má blízko k teorii stranické identifikace. Linkovy analýzy ukazují, že vliv volební účasti na zisky stran je daleko složitější, než předpokládají některé pionýrské studie. Především jde o nelinearitu vztahu příčiny a následku, která se prokazuje např. u TOP09, jejíž zisk do určité hypotetické úrovně účasti roste, nicméně pak se křivka mění na klesající (s. 97). Analýzy jsou navíc prezentovány přehlednou grafickou formou, a tudíž dobře pochopitelné i pro širší publikum.

Od šesté kapitoly se publikace věnuje vysvětlování volby strany. Vše začíná příspěvkem Tomáše Kosteckého „Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v regionálním pohledu.“ Jedná se o analýzu na agregované úrovni, která je sice v českém prostředí velmi oblíbená, nicméně se potýká s řadou problémů (ekologická chyba). Autor si je však dobře vědom limitů vztahujících se k práci s agregáty, a proto se domnívám, že tato část není nadbytečná. Kostecký se nejprve vymezuje k mediálnímu klíše o modrých Čechách a oranžové Moravě povedeným argumentem o podmíněnosti daného konstatování zavedením volebního systému prvního v cíli, který však v Česku není pro volby do Sněmovny využíván. Tím pádem usvědčuje média z nekorektní interpretace výstupů voleb. V následujících pasážích představuje prostorovou diferenciaci podpory hlavních politických aktérů voleb 2010, a to prostřednictvím velkého množství grafických a tabelárních výstupů. Spíše periferní připomínku lze vznést k tomu, že Kostecký své grafické výstupy považuje za mapy, ačkoliv tematická kartografie by vzhledem k absenci některých základních kompozičních prvků (např. měřítko) takové označení nejspíš odmítla.

Seďmá kapitola Pata Lyonse „Stranická identifikace a volební chování“ vrací analýzu na individuální úroveň a zabývá se silným prediktorem volební účasti i volby strany – pocitem blízkosti občana k některému ze subjektů stranicko-politické soustavy. Tento oddíl působí velmi přehledně a v detailu odkrývá specifika identifikace voličů s českými politickými stranami. Jako červená nit se tímto oddílem táhne otázka, jestli je stranická identifikace v čase neměnná, jak předpokládaly některé starší studie. Indicie k jejímu zodpovězení jsou zprostředkovány na příkladu KDU-ČSL, které na rozdíl od předchozích voleb jádroví voliči nestačili k tomu, aby se strana účastnila alokace křesel ve Sněmovně.

V osmé kapitole se Klára Vlachová spolu s Julií Häuberer zaměřuje na jedno z nejklašičtějších vysvětlení volby strany – třídní hlasování. Tuto sekci lze označit jako systematicky zpracovanou; především oceňuji jasnou (i když trochu zjednodušující) operacionalizaci třídní příslušnosti jako (1.) subjektivního postavení jedince v sociální struktuře a v kontrastu s tím (2.) objektivní pozici danou trhem práce. Kapitola velmi dobře přibližuje, jak velkou roli v českém případě hraje způsob operacionalizace. Zároveň na základě výsledků bivariační analýzy a logistické regrese označuje strany, které mohou v českém kontextu být reprezentantkami sociálních tříd. Velkým pozitivem je, že autorky výsledky analýzy nikterak nepřeceňují; jsou si vědomi změn v posledních dekadách, které přinesly zburžoaznění části dělnictva, dále specifické situace v postkomunistickém prostoru, ale třeba i změn ve stranické soustavě. Tyto (a nejen ty) prvky posunují koncept třídního hlasování do nové pozice, jejíž vymezení se jistě stane otázkou pro řadu studií v budoucnu.

Devátá kapitola s názvem „Volební podpora nových stran TOP 09 a VV“, jejímž autorem je Lukáš Linek, se zaměřuje na proměnu českého stranického systému, kterou přinesly sněmovní volby 2010. Linek s využitím základních charakteristik struktury voličů hledá zdroje podpory nových stran. Zajímavým zjištěním může být, že voliči nových parlamentních stran častěji označovali za hlavní důvod své volby touhu po změně. Autor dále řešil poměrně záladnou otázku pro českou pravici, a to proč voliči hlasovali pro TOP09, popř. VV a nikoli pro tradičního reprezentanta pravicové politiky, ODS. Otázka, kdo byl k ODS loajální a kdo nikoliv, je docela složitá, a už proto stojí za to uvedenou kapitolu číst velmi pozorně.

Předposlední desátá kapitola opět pochází z pera Lukáše Linka. Věnuje se vlivu tematického hlasování a vlivu lídrů stran. Spojení dvou autonomních teorií volby strany do jedné kapitoly se jeví logicky, neboť do velké míry zrcadlí dichotomii tzv. pozičních a valenčních témat. Česká volební studie 2010 ukázala, že v rámci témat dále převažuje pravolevá agenda, byť v čase prochází určitou proměnou. Část vztahující se k pozičním tématům tak nabízí do značné míry očekávané výstupy. Mnohem zajímavější je pohled na vliv lídrů. Autor zde nabízí promyšlenou argumentační linii a zabývá se například asociací poklesu sympatií k Jiřímu Paroubkovi a volebního zisku ČSSD, čímž přidává další střípek do mozaiky komplexního vysvětlení, proč volby 2010 přinesly „zemětřesení“ v českém stranickém systému.

Knih je zakončena kapitolou 11 „Co rozhodlo volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010 a co jsme se dozvěděli o volebním chování v ČR?“ Tento oddíl již sadu analýz dále nerozšiřuje, spíše cílí na utřídění poznatků z předchozích kapitol. Krom toho nabízí některé náměty k budoucímu výzkumu. Přes poměrně hutné vysvětlení volebního chování totiž stále existuje řada témat, která by zasloužila pozornost badatelů, a tudíž může čtenář v této části najít inspiraci pro vlastní práci.

Pozitiva výrazně převažují

Kniha jednoznačně stojí za přečtení. Nejednoho českého politologa sice nejspíš zarazí její matematicko-statistická povaha, nicméně oblast politického chování jednoduše je z velké části postavena na analýze hromadných dat. Kdo tedy očekává povídavé zamyšlení nad tím, co rozhodlo poslední volby do Poslanecké sněmovny, bude zklamán. Text má za ambici rozebrat a interpretovat data České volební studie 2010 a dle mého soudu se mu tuto metu se daří úspěšně naplnit. Voliči a volby 2010 jsou díky zajištění dotazníkového šetření mnohem dál než většina jiných českých prací, které se věnují volebnímu chování, a proto je třeba bez nadsázky konstatovat, že kolektiv autorů Sociologického ústavu AV ČR vytvořil text, který má čtenáři co nabídnout.

Jistě, existují věci, které by šlo vylepšit, ale dojem z knihy zůstává pozitivní. Své kritické poznámky k jednotlivým kapitolám jsem uvedl výše; na publikaci jako celku mě poněkud mrzí, že na začátku není podrobněji popsán způsob výběru vzorku, a v některých kapitolách postrádám další metodologické aspekty (např. na s. 61 není vůbec uvedeno, co ukazují hodnoty v tabulce). Autoři se zároveň nijak nevymezují k dnes velmi rezonujícímu tématu kvantitativního výzkumu spočívajícím v tom, že struktura použitých dat by mohla být hierarchická, a prezentované jednoúrovňové modely by tudíž mohly přinášet zkreslené výstupy.

Stejně jako lídra v závodu rally by ovšem nebylo odpovídající za tyto drobnosti „posádku“ Lukáše Linka pranýřovat.